

توسعه پایدار و شهر اسلامی

نام نویسنده: محمد تخم کاری

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری و کارشناس سازمان تعاون روستایی استان آذربایجانشرقی

E-mail : tokhmkari@gmail.com

چکیده:

یکی از آرزوهای دیرینه انسان زندگی و زیستن در جامعه ای است که توام با طراوت و آینده ای بهتر است ، لذا تحقق آن در بستر مکانی شهراسلامی می تواند باشد و بیشتر تحقیقاتی که در باره نقش عامل مذهب در پیدایش شهرها به تحقیق پرداخته اند ، در میان ادیان بیش از همه بر ارتباط دین اسلام با توسعه شهری تاکید کرده اند و با توجه به اینکه یکی از مباحث مهم و اولویت های اول برنامه ریزی کشورها و مناطق مختلف جهان رویکردها و استراتژیک های توسعه پایدار شهری بوده ، و در مجموع نزدیک به چهار پنجم از منابع جهان در شهرها که تنها یک پنجاهم سطح زمین را اشغال کرده اند، به مصرف می رسد. به همین دلیل هر گونه تمهیدات پایداری جهان در گروه پایداری شهری است. و چنانچه بخواهیم پایداری در جوامع از حالت شعار به اهداف آرمانی تبدیل شود ، بایستی پایداری جامعه مشخص شود و این مقاله با هدف طرح و جمع بندی تعاریف شهر اسلامی و توسعه پایدار و ویژگی های مطلوب آنها و نیز جایگاه توسعه و دستیابی به آن از منظر متون دینی به رشته تحریر در آمده و نهایتا نظرات به صورت پیشنهاد ارائه شده است .

کلید واژه ها : شهر اسلامی ، توسعه شهری ، توسعه پایدار

TEL : 09143710135

مقدمه:

شهر اسلامی شهر پاکي است که همچون آب که رحمت الهی است و آنگونه که قران کریم می فرماید: وینزل من السماء ماء فیحی به الارض بعد موتها ... و از آسمان باران می فرستد تا زمین مرده را زنده کند(روم، آیه 42)، موجب سیلان روح و شفافی و پاکي انسان می گردد و در عین حال شهر نمودی از بهشت است که جنات تجری من تحتها الانهار ... در زیر درختان آن نهرهای آب روان است(صف، آیه 12) بدین سان شهر اسلامی مبتنی بر تصویری روحانی است که هدف آن تزکیه انسان و نزدیک تر کردن ساکنان آن به خداست و با فضا، کالبد، بافت، اشکال، نقوش، و رنگ خود پیوندی ناگسستنی با امر قدسی دارد، ان گونه که قران کریم می فرماید: لا یسمعون فیها لغوا و لا تأثیما الا قلیلا سلما سلما ... در آن جا هیچ حرفی لغو و بیهوده شنیده نمی شود و به یکدیگر گناهی نمی بندند و جز سلام و تهیت و سپاس به هم نمی گویند(واقعه، آیه 25، 26). شهر اسلامی شهری است که در آن مظاهر تمدن اسلامی نمود دارد و دارای هویت خاص فضایی، فرهنگی و تاریخی است که ویژگی آن در ارتباط با دین اسلام و از قران و سنت نشات گرفته است. منظور از شهر اسلامی پیوند یک تمدن، یعنی اسلام به شهر است و این نعمتی است که ما را به خاستگاه یک تمدن و حوزه فرهنگی هدایت می کند (ایسکانیوز، 1385/10/26). شهر اسلامی، قبل از هر چیز یک قلعه ایمان است و از نظر سیاسی و قانونی، تابع مقرراتی است که ناشی از شریعت هستند و از این رو نقش مذهبی شهر بر اهداف نظامی - اقتصادی حکومت های مستقر در آن شهر اولویت دارد(حبیبی، 1382، ص 40). شهر اسلامی عبارت است از نمایش فضایی شکل و ساختمان اجتماعی که بر اساس ایده آل های اسلامی، فرم های ارتباطی و عناصر تزئینی خود را نیز در آن وارد کرده است (بمات، 1369، ص 10). شهر اسلامی شهری است که از هویت مستقل عاری و فاقد نهادهای مدنی، مقررات توسعه یافته ی زندگی شهری، اندیشه ی شهروندی و سایر شاخص های مشابه بوده است (کتاب ماه، ش 74). گذشته از تمام گوناگونی های مکان و اقلیم و آب و هوا، شهر در اسلام غرق در ایمانی واحد است و در حالی که معیارها و قوانین زندگی بر آن حاکم اند، شکل مشخصی از معماری را ارائه می دهد (بمات، 1369، ص 87). توسعه فرایندی است که شرایط زندگی نامطلوب را به مطلوب تبدیل میکند. و تعریفی که بانک جهانی در سال 1991 از توسعه ارائه داده است به این صورت است که توسعه بسط طیف امکانات انسان هاست که شامل دسترسی به حق اشتغال، درآمد، تحصیل، بهداشت و محیط زیست است (2005 و world bank). شرق شناسان معتقدند که اسلام یک مذهب شهری است و شهر در دنیای اسلامی در

واقع سکونت گاهی بوده است که در آن آرمان های اسلامی تعقیب شده و تکالیف اسلامی به درستی انجام می شده است . اینان هم چنین بر این نکته تاکید داشته اند که اسلام به گسترش شهر گری پرداخته و زندگی بدوی را تضعیف کرده و رو به نابودی برده است (بوناین ، 1385). شهر اسلامی با توجه به ساختار کالبدی آن دارای یک نوع هماهنگی در محیط کالبدی با اقلیم و محیط طبیعی ، در عملکردهای مجاور محیط ، با نیازهای انسان و محیط ، با ویژگی های روحی و فیزیولوژیکی انسان وجود دارد . در شهر اسلامی ، فضا با پیچ و خم های محافظ شهر به شکل فرم های مدور حلزونی (spirale) است که با نقشه ی گسترده ی شهر اروپایی در تضاد است . تصویری که در اینجا به ذهن می رسد تصویر حلزونی است که با سطح خارجی خود محافظت می شود ؛ سطح صاف و محکم که موجود زنده را در پناه می گیرد ... راه های ارتباطی که گاهی مخفی هستند و در روی زمین یا در روی پشت بام ها قرار دارند ، از تمام شهر ، خانه ی واحدی می سازند (بمات ، 1369 ، ص 88) . بنابراین توسعه شهری به عنوان یک مفهوم فضایی را می توان به معنی تغییر در کاربری زمین و سطوح تراکم ، جهت رفع نیازهای ساکنان شهر در زمینه مسکن ، حمل و نقل ، اوقات فراغت و غذا و غیره تعریف کرد. و توسعه پایدار شهری ، به تغییرات شهری و کالبد شهر نیز توجه دارد و نکاتی مانند برنامه ریزی آموزشی ، بهداشتی و رفاه اجتماعی را نیز در برمی گیرد. سیاست گذاری در سطح شهر و منطقه در زمینه توسعه پایداری شهری و منطقه ای متمرکز شده است. توسعه مکان های زندگی انسانی به دلایل افزایش جمعیت ، ارتقای امکانات بهداشتی ، بالا رفتن سطح درآمد و فناوری و تأثیرات ناشی از آن در توسعه شهری امری ضروری است (مجتهدزاده ، 1379 ، 43-4).

ویژگی های مطلوب شهر اسلامی :

عوامل شکل دهنده "شهر اسلامی" در سه گروه اصلی قابل طبقه بندی هستند :

- 1) اولین عامل "ایمان شهر" یا اصول ایمانی آنهاست که از آن به فضای فکری (تفکر و جهان بینی توحیدی) تعبیر می شود .
- 2) عامل دوم "اصول عملی" اسلام است که از آن به فضای رفتاری تعبیر می شود. مقررات و قوانین و اصول اخلاقی ، جزئیات این اصول هستند که روابط مدیر شهر ، (فضای عمل و رفتار) می نامند .
- 3) عامل سوم کالبد شهر است که از آن به " فضای عینی " تعبیر می شود . این کالبد توسط انسان (فضای فکری) و با رفتار اسلامی (عمل و اخلاق اسلامی) ، که تبیین کننده ارتباط با جهان خارج (اعم از جامعه و محیط مصنوع و طبیعت) است ، منجر به ایجاد فضا و محیطی می شود که در عین حالی که از اصول اسلامی نشات گرفته اند ، به این اصول اشاره دارند و انسان را در مسلمان زیستن کمک می کنند (نقی زاده ، 1387) .

در باره مفهوم شهر و شهر نشینی و ویژگی شهر در قلمرو فرهنگ اسلامی ، نظریه ها و دیدگاه های مختلفی وجود دارد. کلیه این نظریات را در دو دسته یا طبقه اصلی می توان قرار داد .

الف - نظریه ها و دیدگاه هایی که با مفهوم شهر و شهر نشینی و ویژگی های خاص شهر در قلمرو فرهنگ اسلامی موافق هستند که این نظریه ها به دو گروه تقسیم می شوند :

1 - نظریه هایی که شهر را حاصل فرهنگ و تمدن اسلامی می دانند .

2 - نظریه های که به وجود رابطه میان ایمان اسلامی ، زندگی شهری و شهرنشینی معتقد هستند و اسلام را دینی شهری می دانند .

ب - نظریه هایی که با مفهوم شهر و شهر نشینی و ویژگی های خاص شهر در قلمرو فرهنگ اسلامی موافق نیستند که این دسته از نظریه ها نیز شهر اسلامی را تقلیدی از شهر های قدیمی رومی و یونانی و فاقد استمرار تاریخی می دانند و اسلام را دینی شهری نمی دانند (باقری ، 1386 ، ص 16) .

با توجه به آسیب های مادی و معنوی وارده از شهرهای امروزی به انسان و مناسب نبودن زیست . یکی از قابل توجه ترین ویژگی های شهر اسلامی در مفهوم سنتی آن ، عبارت بوده است از هم سازی کامل آن با بوم طبیعی و هماهنگی آن با آب و هوا و سایر شرایط طبیعی و اقلیمی ، شهر اسلامی هرگز به نحوی ساخته نشده که نشانگر مخالف انسان با طبیعت باشد . بلکه به عکس ، همواره هم ساز و هم سو با نیروها و عناصر طبیعت بنا شده است . در ساختن این شهر ها حداکثر استفاده از نور ، باد ، سایه ، و موادی که در دسترس بوده به عمل آمده و این مواد به نحوی مورد استفاده قرار گرفته است که اگر زمانی مردم شهر شهر را ترک می کردند ، این مواد به طور طبیعی به آغوش طبیعت باز می گشته است (نصر ، 1386) .

➤ معنویت و ترویج دین و احیای دین داری و اخلاق و اشاعه ی آن در متن زندگی بشری و

شهروندان جهت فراهم نمودن کارآمدی جامعه شهری:

نیاز به دین و دینداری امری است که از سوی هیچ کس رد نشده و یکی از نیازهای بشری ، دین می باشد. به این مطلب در متون دین نیز اشاره شده است . امام علی (ع) می فرمایند : " هر گاه در کسی خصلتی از خصلت های خوب را استوار دیدیم او را به سبب داشتن آن تحمل می کنم و بی بهره گی اش از دیگر خصلت های نیک را نادیده می گیرم ، اما نابخردی و بی دینی او را نمی توانم ببخشم ؛ زیرا جدا شدن از دین ، جدا شدن از امنیت است و زندگی توام با ترس گوارا نیست ؛ نابخردی نیز مردن است و با مردگان کسی معاشرت نمی کند "

(محمدی ری شهری ، 1377 ، ج 4 ، ص 1797) .

➤ امنیت و فراهم نمودن رفاه ، و آسایش یکی از اساسی ترین عنصر وجودی شهر و شهر نشینی :

خداوند در آیه 126 سوره بقره قرآن کریم می فرماید " و ابراهیم گفت : ای پروردگار من ، این شهر را جای امنی گردان " که علامه طباطبایی (ره) در جلد 12 م تفسیر المیزان در تفسیر این آیه می فرماید: مراد از ایجاد امنیت ، امنیت تشریحی است نه تکوینی ، به این معنا که به صورت تدوین قوانین ، امنیت شهر را تضمین و اداره نماید ؛ و در ادامه می فرماید این نعمت بس بزرگی است که خداوند به بندگان خود ارزانی داشته و به سبب ان خیرات و برکات دینی و دنیوی نصیب مردم شده است و از بلاهایی که دیگر شهرها دیده اند مصون مانده اند و در ادامه می فرماید که : وجود آن امنیت تشریحی در مکه باعِ تداوم امنیت در چهار هزار سال شده است (طباطبایی ، 1367 ، ج 12) .

خداوند متعال در دو نوبت در خصوص حرمت و امنیت شهر به شهر سوگند یاد می کند (بلد 2، تین 3، نمل 91) در سوره بقره آیه 126، حضرت ابراهیم (ع) نعمت امنیت شهر را مشخصاً از پروردگار طلبیده است (شاکر ، 1382 ، 91) . واقعیت این است که نباید شهرسازی را فقط در گرو مجموعه ای از مسایل اجرایی تنها ببینیم بلکه باید باور داشته باشیم که شهرساز مسلمان و معتقد می تواند شهر و سکونت گاه اسلامی بسازد (شاهسوندی ، 1376 ، ص 22) . با استفاده از آیات و روایات می توان چهره شهرها را در تاریخ انبیاء تبیین نمود . از مجموع آیات الهی چنین بر می آید که شهر اسلامی از تقدس خاصی بر خوردار است و باید در جهت گسترش امنیت شهروندان آن از هر نظر کوشید (غنی زاده ، 1386) . شهر های اسلامی از محلات متمایز چندی که بر اساس قومیت ، مذهب ، تجارت و یا کاربری بوجود آمده اند ، تشکیل شده و ساکنین محله ، به محله ی خود علاقه و وابستگی خاص دارند (راپوپورت ، 1384 ، 411) . لاپیدوس می گوید : "جامعه ی محله ای ، جنبه ی مهمی از زندگی شهری مسلمانان (که مبتنی بر محله های همگن از لحاظ اجتماعی ، مطابق با منشاء قومی یا قبیله ای ، مذهب ، تجارت ، یا پیروان رهبران سیاسی و مذهبی بود) باقی ماند (دانتون ، 1383 ، 53-52) . در الگوی شهر اسلامی ، عامل مسلط دین اسلام است و به طور حتم تمام شاخص ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر بر اساس این عامل نظام و هویت می یابند (کتاب ماه ، ش 74) .

توسعه از نظر متون دینی :

از دیدگاه دینی توسعه داری مفهوم وسیعی است بار مادی و معنوی و اجر اخروی دارد. درنگرش دینی، رفتارهای انسانی باید همسو با هدف های متعالی باشد که رضایت باری تعالی راجلب نماید. و شاید از نظر معرفت دینی (اسلام) مناسب ترین واژه در مورد توسعه واژه عمران باشد که در قرآن و روایات آمده است و اسلام مکتبی است که بر جنبه های

مادی انسان نیز تأکید نموده، لکن آنها را به عنوان ابزاری برای رسیدن به اهداف متعالی انسان در نظر گرفته است . بدین سان، اگر ما رسیدن به اهداف متعالی را که از خلقت انسان بوده است، هدف توسعه در اسلام تلقی نماییم، بدون شک، رسیدن به این اهداف مستلزم در دست داشتن ابزار مادی و معنوی است؛ یعنی توسعه در اسلام (رسیدن به اهداف متعالی انسان) دارای ابعاد مادی و معنوی می باشد. در مورد ابعاد مادی توسعه، در قرآن کریم آمده است: «هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» (هود: 61). او (خدا) شما را از زمین ایجاد کرد و به آبادانی در آن گماشت.

علامه طباطبائی در تفسیر المیزان در ذیل این آیه می فرماید: عمارت، تغییر دادن زمین به محصولی است که بدان گونه بتوان از فواید مورد انتظار از آن استفاده کرد . با توجه به آیه مذکور، خدا انسان را مأمور آبادانی زمین قرار داده است، طبعاً این مأموریت مستلزم در اختیار قرار دادن امکانات و ابزارهای لازم برای عمران و آبادی است که ظاهراً اعطای منصب خلافت الهی به انسان در زمین به همین منظور است: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (بقره: 30). به یاد آر هنگامی که خداوند به فرشتگان فرمود: من در روی زمین خلیفه قرار می دهم. و با توجه به اینکه انسان خلیفه خدا بر روی زمین است . پس خداوند زمین و آنچه را در آن است برای زندگی او آفریده: «هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا» (بقره: 29)؛ خداوند برای شما، همه آنچه در زمین وجود دارد آفریده است.

حضرت علی (ع) در خطبه 91 نهج البلاغه می فرماید: فأهبطه بعد التَّوْبَةِ ليعمر أرضه بنسله؛ خداوند آدم را بر روی زمین فرود آورد تا زمین خدا را با نسل خودش آباد کند.

همچنین علی (ع) به مالک اشتر، یکی از وظایف والی را عمران بلاد و آبادانی شهرها معرفی نموده اند، که این معنا می تواند واژه ی مناسبی به جای توسعه باشد و می فرماید: «باید نگرستن به آبادانی بیشتر از گرفتن خراج باشد، که گرفتن خراج جز با آبادانی میسر نشود. و آنکه خراج گیرد و به آبادانی نپردازد، شهرها را ویران کند و بندگان را هلاک سازد .

توسعه پایدار (Sustainable development) :

«توسعه ای که نیازمندی های حاضر را بدون لطمه زدن به توانایی نسل های آتی در تأمین نیازهای خود بر آورده می سازد، توسعه پایدار گویند» (فراهانی ، 1384 ، ش 20 ، ص 114). و در واقع توسعه پایدار را می توان مدیریت روابط سیستم های انسانی و اکوسیستم ها به منظور استفاده پویا و پایدار از منابع در جهت تأمین نیاز، رفاه، حال و آینده انسان ها و اکوسیستم ها تعریف کرد .

شورای بین المللی ابتکارات زیست محیطی محلی (ICLEI) با توجه به اهداف محلی ارائه کرده به عنوان تعریف توسعه پایدار، که عبارت است از: «توسعه ای که خدمات اولیه محیطی، اجتماعی و اقتصادی را بدون تهدید محیط زیست، سیستم های ساختمانی و اجتماعی که این خدمات به آن وابسته اند ارائه می دهد» (بارتون و همکاران، 1979: 19).

از طرفی، کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه که برای اولین بار این اصطلاح را ارائه داد، توسعه پایدار را به عنوان توسعه ای تعریف کرد که "نیازهای نسل فعلی را بدون ایجاد اشکال در توانایی نسل های آینده در برآوردن احتیاجات خود تامین می کند."

صاحب نظران امر توسعه، سیاست های توسعه پایدار بر 4 رکن اصلی زیر برمی شمارند:

- 1 - به حداقل رساندن مصرف منابع طبیعی تجدیدناپذیر (مانند سوخت های فسیلی و منابع کافی)
- 2- پایدار ساختن مصرف منابع طبیعی تجدیدناپذیر (مانند آب های زیر زمینی، خاک و گیاهان).
- 3- نگهداشتن حد تولید ضایعات و آلودگی ها در میزان ظرفیت و جذب محلی و جهانی (مانند گازهای گلخانه ای، مواد شیمیایی نابود کننده و زباله های سمی)
- 4- تامین نیاز مالی پایه انسانی و اجتماعی (مانند دسترسی به ابزار معیشت، حق انتخاب، مشارکت در تعیین سرنوشت اجتماعی و دسترسی به محیط سالم و خدمات پایه) (زیاری 1380: 374).

با آغاز دهه 1990/1370 تنها سه دیدگاه اقتصاد محور (تاکید حداکثر سازی رفاه در بطن محدودیت های مربوط به سرمایه و فناوری)، بوم شناسانه (تاکید بر حفاظت تمامیت زیر مجموعه ها یا خرده سیستم های بوم شناختی) و جامعه شناسانه (تاکید بر اینکه انسان ها بازیگران اصلی در توسعه پایدارند و اهمیت الگوهای اجتماعی آنان به منظور تعیین راه حل ها و تدابیر در دستیابی به این توسعه) ابعاد توسعه پایدار را تشکیل می داد (مناف نژاد و وزیری، 1381: 81-82). همچنین برخی ابعاد جدیدی شامل اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی، برنامه ریزی، فرهنگی و مدیریتی، برای پایداری قائل اند (آزاد و افتخاری، 1379: 28-29).

به دنبال این روند و براساس کنفرانس برلین در کمیسیون جهانی شهرنشینی در قرن بیست و یکم (Commission World Urban 21) که در 1379/ژوئن 2000 به دبیری پترهال (P.Hall)، از معروف ترین برنامه ریزان و شهرشناسان جهان، برگزار شد (صرافی، 1381: 10)، بنیان های شهر پایدار دربرگیرنده اقتصاد شهری، جامعه شهری، سرپناه شهری، محیط زیست شهری، دسترسی شهری، زندگی شهری و مردم سالاری شهری است.

و از زمان پیدایش مفهوم توسعه پایدار، به طور مداوم ملاک ها و معیارهای سنجش این توسعه بسیار متفاوت و رو به تزایدند، تا اینکه دستور کار 21 به عنوان دستورالعمل نهایی توسعه پایدار به صورت یک هدف پذیرفته شده جهانی معرفی شد. برای اینکه این مفهوم پایداری شکل عملی به خود بگیرد و دستور کار 21 به درستی اجرا شود، اجلاس عالی زمین در 1992/1371 اقدام به تشکیل کمیته توسعه پایدار در سازمان ملل کرد. وظیفه اصلی این کمیته ردگیری پیشرفتی است که در حرکت به سوی یک آینده پایدار صورت گیرد. یکی از ضروری ترین موضوعات جلسه این کمیته تدوین مجموعه ای از استانداردها، برای سنجش و اندازه گیری میزان پیشرفت پایداری بود (مولدان و بیلهارز، 1381: 1).

پیشنهادات :

با توجه به اینکه شبیخون فرهنگی غرب و دنیای گرفتار در زندان مادیت بر فرهنگ و تمدن مسلمانان طی چندین دهه ی اخیر بر کسی پوشیده نیست و جهان صنعتی غرب با محصولات و دستاوردهای خود ، زمینه لازم را برای تزریق و تحمیل فکر مادی خویش ، فراهم کرده است، باید اعتراف کرد که بسیاری از مسلمانان تجدد طلب ، میراث فرهنگی و معنوی خویش را رها ساخته و تحت هیمنه و سیطره جهان بینی غربی در آمده اند و از همین طریق میراث ارزشمند فرهنگ و تمدن و هنر اسلامی در معرض نابودی قرار می گیرد و الگوهای توسعه و شهرسازی غربی ، موجب ابتدال در سبک های معماری و هنری در طراحی شهرهای اسلامی می گردد لذا جهت توسعه پایدار و شهر اسلامی موارد مشروحه ذیل پیشنهاد می شود :

- 1) در یک شهر اسلامی قبل از هر چیز رفتارها و اصول شهروندی بر اساس آموزه های اسلامی و دینی و سنت پیامبر (ص) از اسلامی بودن شهر حکایت کند و هویت شهر ، از تجلی اندیشه ها و اعتقادات اسلامی شهروندان در سیمای شهر شامل (رعایت پاکیزه گی ، عمران و آبادانی ، رعایت مساوات و برادری و برابری شهروندان در دسترسی به خدمات شهری و انسانی ، امنیت اجتماعی و روانی ، اجرای قوانین و حقوق شهری ، آسایش و آرامش برای شهروندان) مشخص شود.
- 2) شهر اسلامی ، شهری باشد که برای انسان شرایط ذکر و یاد خداوند را ایجاد نماید و او را در هر لحظه به یاد خداوند اندازد .
- 3) شهر سلامی ، شهری باشد که در فضای آن ، شرایط ارتکاب به گناه برای فرد ایجاد نگردد بلکه فضای شهری به گونه ای باشد که او را در انجام واجبات و مستحبات دینیش یاری رساند.
- 4) فضای شهر اسلامی ، شهر وند را در برابر آسیب رساندن به دیگر شهروندان ایمن دارد .

- 5) شهر اسلامی شهری باشد که نظافت و پاکیزگی محیط زیست شهری - اجرای ضوابط بافت و کالبد شهری - فراهم آوردن تسهیلات برای اسایش و آرامش شهروندان - حفاظت از منابع طبیعی - زیبا سازی شهر - ایجاد فضای عمومی برای شهروندان - نوسازی فضاهای شهری رعایت شده باشد.
- 6) در شهر اسلامی می بایست نحوه ی اسکان شهروندان در آن ، بر اساس قوانین دینی و مذهبی بوده و عامل به اندیشه های دینی و مذهبی باشد تا روح واقعی آرمان شهر اسلامی را به کالبد شهر های اسلامی ما بدمند .
- 7) شهر اسلامی ، شهری قدسی است که متصل به عالم بالا بوده و در ایجاد آن شهر می توان از شناخت قلبی و شهودی بهره گرفت .
- 8) در نظم و ساماندهی شهرهای اسلامی ، مسائل دینی و مذهبی بایستی ایفای نقش داشته باشند .
- 9) چون اسلام یک نظام ارزشی کامل است و تمام الگوهای رفتار و سازمان اجتماعی را تعیین می کند پس ریخت شناسی کالبدی سکونت گاه (شهرها) نیز محصول ایمان اسلام است و با درک درست از اسلام می توان ساختار شهر اسلامی را فهمید.
- 10) جهت پایداری ، سلامتی ، رفاه و آسایش جامعه ، ضرورت دارد سرانه و روند مصرف انرژی کنترل گردد .

منابع و ماخذ :

- آزاد مکی، غلامرضا و عبدالرضا رکن الدین افتخاری (1379) اقتصاد توسعه پایدار، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران، چاپ اول.
- بارتون، الیزابت و همکاران. شهر متراکم و پایداری شهری، ترجمه فریده پاروقی، فصل نامه مدیریت شهری، شماره 4، زمستان 1379.
- آتشین بار، محمد، نقاط عطف و نشانه های شهری ؛ www.manzar.ws/118.aspx
- ابن سعد محمد ، الطبقات الکبری ، بیروت ، دار صادر ، بی تا .
- ایسکانیوز ، 1385/10/26 .
- یونانین ، مایکل ، 1385 ، شکل گیری شهرهای ایرانی ، پرویز اجلالی ؛
- بemat ، نجم الدین ، شهر اسلامی ، ترجمه :محمد حسین حلیمی و منیژه اسلامبولچی ، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران ، زمستان 1369 .
- باقری ، اشرفالسادات ، نظریه هایی در باره ی شهر های قلمرو فرهنگ اسلامی ، موسسه انتشارات امیر کبیر ، تهران ، 1386 .
- طباطبائی، سید محمدحسین ، المیزان، ج 10، ص 321.

- حبیبی، سید محسن، از شار تا شهر، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، 1382.
- دهباشی، مزین، فرد گرایی و گسست حوزه اندیشه از اجراء، مجموعه خلاصه مقالات همایش مدیریت فضای شهری، انتشارات شهرداری شیراز، شیراز، 1376.
- شاهسوندی، شیوا و همکاران، بررسی ارزش ها در آرمان شهر اسلامی، مجموعه خلاصه مقالات همایش مدیریت فضای شهری، انتشارات شهرداری شیراز، شیراز، 1376.
- نقی زاده، محمد، شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات)، انتشارات مانی، تهران، 1387.
- نصر، سید حسین، ترجمه ر، قاسمیان، هنر و معنویت اسلامی، دفتر مطالعات دینی هنر، تهران، 1383.
- نصر، سید حسین، 1386، اصل وحدت و معماری قدسی؛ www.firooze.com/article-fa-294.html
- نهج البلاغه، ترجمه سیدجعفر شهیدی، تهران، علمی و فرهنگی، 1378.
- فراهانی فرد، سعید؛ درآمدی بر توسعه پایدار در عصر ظهور، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، 1384، سال پنجم، ش 20، ص 114.
- طبری، محمد بن جریر ف تاریخ، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، 1409.
- www.iranurbanstudies.com/showbookre.aspx=212
- دانتون، مارتین جی، مفهوم اجتماعی مکان: شهر در غرب و در جهان اسلام، مهدی افشار، دفتر پژوهشهای فرهنگی، تهران، چاپ اول، 1383.
- راپوپورت، امس، منشاء فرهنگی مجتمع های زیستی، راضیه رضازاده، دانشگاه علم و صنعت ایران، چاپ سوم، 1384.
- زیاری، کرامت الله (1380)، توسعه پایدار و مسولیت برنامه ریزان شهری در قرن بیست و یکم، مجله ادبیات دانشگاه تهران زمستان / شماره 372، تهران.
- غنی زاده، مسعود، 1386، نگاهی به شهر در تمدن اسلامی؛ www.bashgah.net/pages-12764.html
- قرآن کریم سوره هود، بقره، واقعه، تین، نمل.
- موسسه ترویج فرهنگ قرآنی، 1386؛
- www.tarvijequran.com/page.php?pg=showqurandars&id=54&lang=fa
- هوشیار یوسفی، 1384، شهر اسلامی ایده ای دست یافتنی؛ www.yosefi.persianblog.ir/post/785
- world Bank (2009). World Bank Rural Development strategy: from vision to Action update (Draft). Washing ton D.C. : World Bank.